

Тетяна Павленко,
науковий співробітник відділу науково-документного
забезпечення, соціокультурної діяльності та міжнародних зв'язків
Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського,
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3244-7897>

Персоналія В. О. Онищука як складник інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні педагоги України та світу»

***Анотація.** У статті представлено розділ віртуального інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. Висвітлено життєвий шлях, педагогічну та освітню діяльність видатного українського педагога, вченого В. О. Онищука (1919–1989). Розглянуто складові частини розділів ресурсу й проаналізовано їхній зміст. Репрезентовано твори педагога-практика, які високо оцінила педагогічна спільнота. Представлено зображальні джерела, які можуть бути використані дослідниками життя й творчості вченого та джерельна база дослідження.*

***Ключові слова:** В. О. Онищук, інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу», історико-біографічне дослідження, електронний ресурс, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, шкільна дидактика, організаційні форми навчання, шкільний підручник.*

***Постановка проблеми.** Актуальним питанням історико-педагогічних досліджень є вивчення спадщини відомих учених, передового досвіду педагогів минулого. Аналіз наукових поглядів відомих постатей, об'єктивне осмислення історичних процесів, що позначилися на їх науково-педагогічній діяльності, пов'язано з пошуком шляхів вдосконалення освіти та активним практичним використанням здобутків, що забезпечує наступність у розвитку педагогічної думки.*

25 лютого 2019 р. наукова громадськість відзначила 100-річчя від дня народження видатного українського педагога, кандидата педагогічних наук, відмінника народної освіти України, фахівця у галузі дидактики, автора праць із дидактики, підручників, методичних посібників для вчителів Василя Онисимовича Онищука.

Проведення нашого дослідження зумовлено подальшим розвитком педагогічного джерелознавства, у процесі якого оцінюються потенційні

можливості певного джерела для отримання необхідної інформації про минуле та визначення її значущості для сучасності.

Актуальність дослідження. Історико-біографічні розвідки є важливою ланкою науково-дослідницької роботи з історії науки, оскільки дають можливість більш об'єктивно оцінити значення внеску окремих учених в ту або іншу галузь науки. Одним із шляхів поглиблення й підвищення наукового рівня історико-біографічних розвідок є надання інформаційно-бібліографічної допомоги науковцям у створенні джерельної бази у проведенні біографічних розвідок. Загальні методологічні особливості джерелознавства знайшли відображення і в педагогічному джерелознавстві. Окремі аспекти цієї проблеми розглядалися М. Анисимовим, К. Васильєвим, Е. Дніпровим, С. Івановим, О. Кошелевою, М. Шабаєвою та ін. На думку С. М. Ляшко, «необхідним і важливим етапом дослідження життя особи є відбір/формування бази джерел, адекватних меті дослідження, за допомогою яких дослідник набуває можливість отримати всебічну персонологічну та соціальну інформацію про особу (об'єкт дослідження)» [5, с. 28]. Історіографічний пошук показав, що чимало науковців приділяли увагу теоретико-методологічним проблемам досліджень у галузі історії освіти та педагогіки, зокрема, Л. Д. Березівська, Н. П. Дічек, А. М. Доркєну, П. І. Рогова, В. А. Роменець, О. В. Сухомлинська та ін. Питання дидактики в Україні досліджено у наукових працях С. П. Бондар, Л. Л. Момот, В. І. Помагайби, О. Я. Савченко, О. В. Сухомлинської та ін.

Аналізуючи джерела з досліджуваної персоналії, науковець реалізує своє пошуково-творче завдання й формує біографічне знання. Необхідні для дослідження документи традиційно акумулюють наукові бібліотеки, в яких впровадження сучасних комп'ютерних технологій, що супроводжується періодичним технологічним оновленням, надає пошуковцям нові інформаційні можливості. Перед бібліотеками постало завдання забезпечення відкритого доступу користувачів до різних джерел інформації, зокрема до тих, які інформують про видатних педагогів.

Важливим складником діяльності Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського (далі – ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) є робота зі створення інформаційно-бібліографічних ресурсів. Із метою науково-інформаційного забезпечення досліджень з історії освіти, педагогічного джерелознавства створено віртуальний інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу», який розміщений на веб-порталі бібліотеки. Непересічне значення ресурсу для розвитку педагогічної науки розкрила науковий керівник проекту Л. Д. Березівська. Вона

вважає, що цей ресурс «поповнює історико-педагогічне знання щодо певної особистості, її внеску в розвиток науки і практики (наповнення змісту підручників з історії освіти та педагогічної думки); забезпечує інформаційний супровід історико-педагогічної науки (основа написання дисертацій, планових науково-дослідних робіт); сприяє підготовці майбутніх педагогів (основа написання бакалаврських і магістерських робіт); уможлиблює якісне проведення масових науково-практичних заходів (конференцій, круглих столів тощо), присвячених творчій діяльності тих чи інших педагогів та освітніх діячів; інформаційно забезпечує реалізацію науково-просвітницьких, громадсько-виховних заходів різного рівня. Водночас він допомагає розкриттю фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, зокрема педагогічних джерел, поглибленню інформаційних запитів широкого кола віддалених користувачів України і світу (науковці, викладачі, студенти, аспіранти, докторанти) з різноманітних проблем історії освіти й педагогічної думки» [2, с. 212].

Структуру ресурсу утворюють персональні розділи. Кожний із них містить масив інформації, що розкриває життєвий і творчий шлях певної особи (біографія, бібліографія праць, публікації про життя та діяльність особи, повнотекстові документи, ушанування пам'яті, фотогалерея, список використаних джерел). Один із розділів віртуального інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» присвячено Василю Онисимовичу Онищуку (режим доступу: <http://dnrb.gov.ua/ua/інформаційно-бібліографічні-ресурси/видатні-педагоги/сухомлинський-в-о/> (дата звернення: 29.04.19). – Назва з екрана). Основна вимога у підготовці матеріалу – це повнота й достовірність у поданні інформації.

Мета статті – висвітлити основні напрями науково-педагогічної та освітньої діяльності В. О. Онищука, оприлюднити педагогічні праці вченого, наукові розвідки про нього з фонду бібліотеки, привернути увагу користувачів до віртуального інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні педагоги України та світу».

Виклад основного матеріалу. Ім'я Василя Онисимовича Онищука – фахівця у галузі дидактики, викладача педагогіки, психології, географії Бершадського педагогічного училища, завідувача відділу дидактики Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР (1970–1982), відмінника народної освіти, лауреата премії ім. Н. К. Крупської, Державної премії УРСР в галузі науки і техніки – належить до когорти відомих українських педагогів-практиків.

Спадщина В. О. Онищука, який зробив вагомий внесок у розвиток педагогічної теорії і практики в Україні, досліджується науковцями в контексті різних питань шкільної дидактики. Він залишив багату педагогічну спадщину, присвячену педагогічним проблемам – змісту та організаційним формам навчання. Опублікував 20 праць для вчителів, понад 60 наукових статей у різних збірниках, газетах та журналах.

У першій рубриці віртуального інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» подано життєпис В. О. Онищука, укладений за публікаціями ученого – доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента НАПН України Л. Д. Березівської. Біографія містить відомості про основні етапи життя вченого та його найважливіші наукові досягнення, трудовий і життєвий шлях, пов'язаний з практичною педагогічною діяльністю, наукові інтереси, захоплення.

Документна спадщина відомих учених є об'єктом наукових досліджень. Складовою фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є праці В. О. Онищука, які відображено у рубриках інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні педагоги України та світу».

У другій і третій рубриках розміщено біобібліографічні списки документів із фондів ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого. У рубриці «Праці В. О. Онищука» репрезентовано його твори, які містяться у фонді нашої бібліотеки. Деякі з них перекладено вірменською, латвійською, литовською, молдовською, польською мовами. Серед представлених праць – монографія «Типи, структура і методика уроку в школі» (1973, 1976). На основі наукових підходів автор розкрив теоретичні основи уроку, педагогічні вимоги до нього, методику й технологію різних типів уроків, запропонував класифікацію уроків за основною дидактичною метою та виділив 6 типів уроків. Основну увагу приділено урокам засвоєння нових знань, умінь і навичок, застосуванню їх на практиці, узагальнення та систематизації знань, урокам контролю й корекції. Розроблення та обґрунтування типології уроків були вагомим внеском у розвиток педагогічної теорії і практики. У 1980 р. монографія удостоєна премії Н. К. Крупської Президії АПН СРСР.

Особливу увагу педагог приділяв питанням шкільної дидактики на основі вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду шкіл України та експериментальних досліджень у праці «Дидактичні умови усвідомлення учнями навчального матеріалу (V–VIII класи)» (1964). Автор висвітлює дидактичні умови, що забезпечують усвідомлення учнями 5–8 класів матеріалу

на уроці. Основну увагу приділено питанням активізації пізнавальної діяльності учнів під час усного викладу навчального матеріалу вчителем, самостійної роботи учнів з підручником та виконання лабораторних і практичних робіт. Як зазначає автор, «знання, набуті учнями на основі різноманітної самостійної роботи з підручником, більш чіткі, яскраві, повні» [7, 151].

Відомо, що основним предметом дослідження дидактики є процес навчання, коли здійснюються взаємопов'язані види діяльності – педагогічна діяльність вчителя та навчально-пізнавальна діяльність учнів. У 1969 р. В. О. Онищук у праці «Шлях до глибоких знань», яку він адресував вчителям і батькам, розкриває суть і закономірності процесу засвоєння знань, проаналізував основні його компоненти: сприймання навчального матеріалу, розуміння, запам'ятовування, узагальнення і систематизація, їх роль у цьому складному процесі. Автор пропонує рекомендацій щодо застосування різних методів для вироблення мотивів навчальної діяльності у школярів у досягненні правильного сприймання навчального матеріалу, забезпеченні глибокого його розуміння, міцного запам'ятовування, чіткого узагальнення і систематизації. При цьому звернув увагу на методи керівництва з боку вчителя пізнавальною діяльністю учнів на різних етапах засвоєння знань.

Педагогічна спільнота схвально оцінила посібник «Вправи учнів на уроках у 5–8 класах» (1966). Автор розкриває дидактичну систему та методику шкільних навчальних вправ (вправи для осмислення знань, вправи з вироблення в учнів навичок і вмінь, вправи на застосування навичок і вмінь), їх суть та роль у процесі навчання та забезпечення дотримання дидактичної системи вправ у вивченні різних навчальних предметів.

У праці «Активізація навчання старшокласників» (1978) розкрито особливості здобуття знань старшокласниками в умовах застосування різних методів педагогічного керування їх навчальною діяльністю. Основну увагу приділено способам педагогічного керування сприйманням, усвідомленням й осмисленням учнями знань в умовах проблемного навчання.

Свої думки щодо дидактичних засад уроку В. О. Онищук виклав у праці «Урок в современной школе» (1984). У посібнику розглянуто методологічні основи уроку, конкретизовано психолого-педагогічні вимоги до нього, розкрито проблеми типології, структури і методики уроку в загальноосвітній школі.

Одним із питань, якому приділяв увагу вчений, було дослідження ролі та функції шкільного підручника у процесі навчання учнів. Він розглядав підручник як джерело знань і зазначав, що на кожному етапі навчання

підручник відіграє певну роль, розглядав роботу з підручником як метод навчання, який необхідно використовувати в системі загальних методів. Підручник для 2-х і 3-х класів трирічної початкової школи «Природознавство», написаний у співавторстві з Л. К. Нарочною й А. М. Низовою, у 1984 р. був відзначено Державною премією УРСР в галузі науки і техніки.

Учений рекомендував вчителям ознайомлювати учнів із змістом підручника, особливу увагу звертає на роботу з малюнками.

У 1980 р. побачив світ посібник «Організація навчання в умовах кабінетної системи». На основі вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду роботи вчителів шкіл України, результатів експериментального дослідження автор розкривав дидактичні засади обладнання кабінетів, структуру, методи і технології навчання тощо.

Незначний за обсягом масив бібліографічної інформації розміщено в рубриці «Публікації про життя та діяльність В. О. Онищука». До вивчення педагогічної спадщини вченого зверталися такі дослідники, як А. М. Алексюк, Л. Д. Березівська, Н. В. Єфименко.

У статті «Про дидактичні вправи на уроках» А. М. Алексюк писав, що В. О. Онищук у своєму монографічному дослідженні «Вправи учнів на уроках у 5–8 класах» по-новому розкрив дидактичну систему та методику шкільних навчальних вправ. Найціннішим є запропонована автором класифікація вправ та відповідна характеристика їх різних видів.

У статтях «Життєвий шлях та педагогічна спадщина Василя Онисимовича Онищука (1919–1989)» та «Онищук Василь Онисимович» Л. Д. Березівська розкриває непростий життєвий та творчий шлях відомого вченого: пережиті їм роки війни та сталінського режиму, вказала на його працездатність, цілеспрямованість, багатогранність, наукові інтереси, його активну участь у громадському житті, й підкреслює, що підґрунтям ефективної наукової діяльності став великий практичний досвід учителя.

Дослідниця Н. В. Єфименко у монографії «Проблеми шкільної дидактики у творчій спадщині В. О. Онищука» розглядає педагогічні ідеї та погляди вченого стосовно основних категорій шкільної дидактики: процесу, змісту, дидактичних принципів, методів та організаційних форм навчання, пошуку найефективніших шляхів оптимізації процесу навчання. Зокрема зазначено, що вчений доповнив характеристику ознак уроку, визначив завдання структури та вимоги до нього. У статтях «Загальні дидактичні вимоги до роботи з підручником у творчій спадщині В. О. Онищука» та «Погляди В. О. Онищука на роль підручника в засвоєнні учнями знань» науковець наголошує, що автор

звертав увагу педагогів-практиків на роль підручника на всіх етапах процесу навчання і вважав, що за умови правильної організації педагогічного процесу підручник стає важливим джерелом інформації як засіб формування в учнів навичок і вмінь працювати з книгою, а також вказував, що підручник має важливе значення не тільки для учнів, а й для вчителів.

На жаль, педагогічну спадщину В. О. Онищука недостатньо досліджено. Наукові праці вченого не були предметом широкого спеціального вивчення, систематизації та узагальнення.

Учений приділяв значну увагу підготовці наукових кадрів. Під час роботи в Науково-дослідному інституті педагогіки (далі – НДІ педагогіки) під його керівництвом успішно захищено 12 кандидатських дисертацій. Його наукова школа відома дослідженнями з питань шкільної дидактики, організаційних форм навчання, формування творчого уявлення учнів під час навчання.

У рубриці «Повнотекстові документи» віддалений читач може ознайомитися з однією з основних праць вченого «Типы, структура и методика урока в школе» (1973) та брошурою «Шлях до глибоких знань». На допомогу вчителю дібрано цитати із його статей. Процес з оцифрування вагомих праць учених триває, тому незабаром віддалені користувачі зможуть ознайомитись з іншими цифровими копіями праць вченого.

На порталі розміщено блоками зображальні джерела, які може бути використано дослідниками життя й творчості В. О. Онищука. Світлина вченого передала до бібліотеки його донька Зоя Василівна, завуч Київської ЗОШ № 87 ім. О. П. Довженка. Подано серію портретів: студентські роки вченого, завуч Плисківської середньої школи, співробітник НДІ педагогіки УРСР та ін. Наступний блок – це сторінки біографії видатного українського педагога: світлина з сім'єю (дружиною, донькою, батьками), на відпочинку з родиною в Антопільському лісі, у колі співробітників НДІ педагогіки УРСР та ін.

У розділі «Ушанування пам'яті вченого» представлено нагороди вченого: грамоти Міністерства освіти України, знак «Відмінник народної освіти» за плідну науково-педагогічну роботу, копія облікової картки лауреата Державної премії УРСР (1984) В. О. Онищука за підручник «Природознавство для 2-х –3-х класів загальноосвітньої школи», яку видано в 1983 р.

У рубриці «Список використаних джерел» подано перелік матеріалів, які використано у формуванні контенту біографічного ресурсу «В. О. Онищук». Зі списку літератури користувач дізнається про документи, які містяться у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та фондах інших бібліотек, що

використовувалися упорядниками. Це допоможе у пошуку першоджерел, додасть упевненості в достовірності й точності отримуваної інформації.

Масив інформації розділів ресурсу періодично поповнюється новими матеріалами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи можна зробити висновок, що інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу» дає можливість вводити в науковий обіг біографічну інформацію про життя та діяльність В. О. Онищука, сприяє глибокому розкриттю його особистості, оцінці внеску педагога у розвиток науки й практики, популяризації фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, інформаційному забезпеченню науково-просвітницьких програм, наданню допомоги у проведенні освітніх, виховних заходів, популяризації кращих здобутків української педагогічної науки й освіти. Зазначимо, що в розділі інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні педагоги України та світу» ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського зібрано значний обсяг джерел, що гідно репрезентують яскраву постать педагога-практика В. О. Онищука. Вивчення наукових праць вченого засвідчує, що педагогічні ідеї та рекомендації вченого стосовно практично-педагогічної діяльності, науково-дослідної роботи не втратили значення і нині.

Користувачі України й світу, ознайомившись з цією інформацією, можуть задовольнити свої інформаційні потреби, використавши її у своїх дослідженнях з питань історії педагогічної науки й освіти. Водночас науковий доробок Василя Онисимовича Онищука ще недостатньо вивчений, ґрунтовно не висвітлений і потребує глибшого дослідження, що й зумовлює потребу в подальшому вивченні спадщини вченого.

Список використаних джерел

1. Алексюк А. М. Про дидактичні вправи на уроках. А. М. Алексюк. *Рад. шк.* 1967. № 6. С. 100–101.
2. Березівська Л. Д. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського як інтегратор і поширювач педагогічного біографічного знання. Березівська Лариса Дмитрівна. *Укр. пед. журн.* 2015. № 3. С. 212.
3. Березівська Л. Д. Життєвий шлях та педагогічна спадщина Онищука Василя Онисимовича (1919–1989). Л. Д. Березівська. *Зміст і технології шкільної освіти : матеріали звіт. наук. конф. 28–30 берез. 2000р.* / АПН України Ін-т педагогіки. Київ, 2000. С. 13–14.

4. Березівська Л. Д. Онищук Василь Онисимович. Л. Д. Березівська. *Українська педагогіка в персоналіях*. Кн. 2. ХХ століття. за ред. О. В. Сухомлинської. Київ : Либідь, 2005. С. 474–479.
5. Єфименко Н. В. *Проблеми шкільної дидактики у творчій спадщині В. О. Онищука*. Наталія Єфименко. Київ : [б. в.], 2004. 138 с.
6. Ляшко С. М. Джерельна база біографічних досліджень: загальне і особливе / Світлана Миколаївна Ляшко. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica* : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2011. Вип. 8. С. 27–50.
7. Нарочна Л. К. *Природознавство* : підруч. для 2 і 3 кл. триріч. почат. шк. Л. К. Нарочна, В. О. Онищук. Київ : Рад. шк., 1987. 208 с.
8. Онищук В. О. *Дидактичні умови усвідомлення учнями навчального матеріалу (5–8 класи)*. В. О. Онищук. Київ : Рад. шк., 1964. 151 с.
9. Онищук В. О. *Типи, структура і методика уроку в школі*. В. О. Онищук. Київ : Рад. шк. 1976. 184 с.
10. Онищук В. О. *Шлях до глибоких знань : суть і закономірності процесу засвоєння знань*. В. О. Онищук. Київ : Знання, 1969. 48 с.

Tetiana Pavlenko

V.O. Onyshchuk's personalia: a component of information bibliographic Outstanding Teachers of Ukraine and the World resource

Abstract. The article presents one of the sections of the virtual information bibliographic *Outstanding Teachers of Ukraine and the World* resource developed by V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine. The section covers the information about Vasyl Onysymovych Onyshchuk (1919-1989), an outstanding Ukrainian pedagogue, honoured with Outstanding Educator Award, a specialist in the field of didactics, a teacher of pedagogy, psychology, and geography, the Bershadt teachers' training school, and the head of the Department of Didactics, Research Institute of Pedagogy of the Ukrainian SSR.

The author considered the components of the resource sections. The sections cover the bibliographical data, pedagogical and educational activity of the outstanding Ukrainian pedagogue, who made a significant contribution to the development of pedagogical theory and practice in Ukraine. The biography contains information about the scientist's life and his most important scientific achievements.

The section contains a considerable list of sources presenting a bright figure of the teacher. His works dealing with the content and organisational forms of training are mentioned in the resource headings. The following works by the teacher are

represented: monograph 'Types, structure and methods of lessons in school' (1973, 1976), textbook 'Natural history for three-year primary school grades 2 and 3', manual 'Classroom system-based teaching', 'Exercises for grades 5 to 8', etc. The section includes visual sources, which can be used by researchers to study the scientist's life and activity.

Keywords: *V.O. Onyshchuk, information bibliographic Outstanding Teachers of Ukraine and the World resource, historical and bibliographical research, e-resource, V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine, school didactics, organisational forms of teaching, school textbook.*

Referencrs

1. Aleksyuk A. M. Pro dydaktychni vpravy na urokakh. A. M. Aleksyuk . Rad. shk. 1967. № 6. S. 100–101.
2. Berezivska L. D. Derzhavna naukovo-pedahohichna biblioteka Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho yak intehrator i poshyriuvach pedahohichnoho biohrafichnoho znannia. Berezivska Larysa Dmytrivna . Ukr. ped. zhurn. 2015. № 3. S. 212.
3. Berezivska L. D. Zhyttievyi shliakh ta pedahohichna spadshchyna Onyshchuka Vasylia Onysymovycha (1919–1989). L. D. Berezivska . Zmist i tekhnolohii shkilnoi osvity : materialy zvit. nauk. konf. 28–30 berez. 2000r. APN Ukrainy In-t pedahohiky. Kyiv, 2000. S. 13–14.
4. Berezivska L. D. Onyshchuk Vasyl Onysymovych. L. D. Berezivska. Ukrainska pedahohika v personaliiakh. Kn. 2. KhKh stolittia. za red. O. V. Sukhomlynskoii. Kyiv : Lybid, 2005. S. 474–479.
5. Yefymenko N. V. Problemy shkilnoi dydaktyky u tvorchii spadshchyni V. O. Onyshchuka. Nataliia Yefymenko. Kyiv : [b. v.], 2004. 138 s.
6. Liashko S. M. Dzherelna baza biohrafichnykh doslidzhen: zahalne i osoblyve. Svitlana Mykolaivna Liashko . Ukrainska biohrafistyka = Biographistica Ukrainica : zb. nauk. pr. In-tu biohr. doslidzh. Nats. b-ka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. Kyiv, 2011. Vyp. 8. S. 27–50.
7. Narochna L. K. Pryrodoznnavstvo : pidruch. dlia 2 i 3 kl. tryrich. pochat. shk. L. K. Narochna, V. O. Onyshchuk. Kyiv : Rad. shk., 1987. 208 s.
8. Onyshchuk V. O. Dydaktychni umovy usvidomlennia uchniamy navchalnoho materialu (5–8 klasy). V. O. Onyshchuk. Kyiv : Rad. shk., 1964. 151 s.
9. Onyshchuk V. O. Typy, struktura i metodyka uroku v shkoli. V. O. Onyshchuk. Kyiv : Rad. shk. 1976. 184 s.

10. Onyshchuk V. O. Shliakh do hlybokykh znan : sut i zakonomirnosti protsesu zasvoiennia znan. V. O. Onyshchuk. Kyiv : Znannia, 1969. 48 s.